



# 1 Finnmárkku ja sápmelaččaid eallindilálašvuodaid statistihkka 1982 rájes 2024 rádjái

**Anders Barstad,**  
dutki, Statistihkalaš  
guovddášdoaimmahat

## Čoahkkáigeassu

Asbjørn Aase čilgii 1982 Finnmárkku eallindilálašvuodaid earenoamáš heittohiin, fylkkas gos seammaárvosas eallineavttut ledje guhkkín eret duohtavuoda. Maiddái subjektiiivvalaš eallinkvalitehta lei heajut go gaskamearálaččat riikkas lei. Spiehkastahkan ledje sosiála gaskavuodát, gos Finnmárku ja erenoamážit Guovdageaidnu lihkestuvve bures. Árvvoštallan das movt dilli lea dál addá buoret gova. Jápminlogu erohusat leat njiedjan, ja Finnmárku lea maiddái eará dehálaš surggiin lahkonan riikkagaskameari: Lea unnán mii čujuha ahte subjektiiivvalaš eallinkvalitehta lea earenoamáš heittot, go finnmárkulaččat loktet bures iežaset eallimiin, sihke dáppe ja muđui riikkas. Sámi álbmot Romssas ja Finnmárkkus leat maiddái sullii seamma duhtavaččat iežaset eallimiin go eará čearddalaš joavkkut. Muhto dat ahte sosiála gaskavuodát leat buorebut Finnmárkkus, erenoamážit Sis-Finnmárkkus, ii oro heivemin ođžaset statistihkkii ja dutkamii. Fylkkadearvvašvuoda iskkadeamit čájehit ahte sápmelaččat dovdet eambbo oktonasvuoda ja unnit sosiála doarjaga go earát, geat eai leat sápmelaččat. Liikká leat smávva erohusažat.

Lea váttis dadjat leat go Finnmárkku sápmelaččaid eallindilálašvuodát ovdánan seamma ládje go Finnmárkkus obbalaččat. Suohkaniid dási rievdamat sáhttet mitalit juoidá, muhto addet dušše oasi govas, erenoamážit go orrot várra eanet sápmelaččat olggobealde go siskkobealde sámi eanetlohkosuohkaniid. Artihkkalis váldojuvvojit ovdan muhtun ovdamearkkat suohkaniid rievdamiin. Eallinahki lea buorránan mearkkašahtti ollu sámi guovddášguovlluin Kárášjogas ja Guovdageainnus, juste seamma ládje go Finnmárkkus lea gaskamearálaččat, erenoamážit dievdduid gaskkas. Dienasgeafivuohhta lea veaháš njiedjan Guovdageainnus, dan ektui go muđui riikkas ja fylkkas dat lea lassánan. Leat maid eambbogat geat sámi guovddášguovlluin čadahit joatkkaskuvlla normerejuvvon áiggis, lassáneapmi mii lea seamma dásis, dahje buoret go eará Finnmárkkusuohkaniin.

## 1.1 Láidehus

Dán artihkkalis áigut mii čájehit guovddáš beliid finnmárkulaččaid eallindilálašvuodain ja eallinkvalitehtain, go buohtastahtá riikkain obbalaččat. Mii áigut maiddá giedahallat variašuvnnaid iešguđet guovlluid gaska Finnmárkkus, erenoamážit suohkaniid gaska, gos sápmelaččat leat eanetlogus ja fylkka eará guovlluid gaskkas.

Artihkkalis lea maiddá buohtasteaddji ulbmil. 1982:s almmuhii Asbjørn Aase, geografija professor NTNU:s Troandimis čielggadusa «Levekårene i Finnmark: En sosialstatistisk analyse» (Aase, 1982) (sámegillii jorgaluvvon: “Eallindilálašvuodát Finnmárkkus: Sosialisttalaš analiisa”). Mii áigut geahčadit lagabui daid oalle sevdnjes bohtosiid maid Aase ovdanbuvttii. Sáhtá go ođđasit statistihka vuodul duođastit ahte ii dušše objektiiva eallindilálašvuodát, muhto maiddá duhtavašvuhta ja subjektiiva eallinkvalitehta leat vuollegeappot dásis go muđui riikkas? Gávdnat go mii seamma erohusaid sámi eanetlogu guovlluin ja eará guovlluin Finnmárkkus?

Statistihkas ja dutkamis Finnmárkku eallindilálašvuodaid birra lea guhkes ovdahistorjá. Dutkamis «Dødeligheden i Norge», (sámegillii “Jápmínlohku Norggas”) sáhtii min vuosttaš stuora servodatdutki Eilerdt Sundt juo 1855:s duođastit ahte “Oarje-Finnmárkku” proavássuohkaniin lei alimus jápmínlohku riikka proavássuohkaniin (Sundt, 1975). Ovdalaš áiggiid dálkkasdieđáhusat Finnmárkku birra mitalit ollu heajos eallindilálašvuoda ja dearvvašvuodáváttisvuodaid birra. Stuora oasis mannan jahkečuodis lei tuberkulosa dávda mii hearjidi. Dainna jápme Finnmárkkus birrasiid duppaliid eambo olbmot go muđui riikkas (Brevik, 2010). Manjil soađi čájuhuvui ahte Finnmárkkus lei eahpedábalaš alla jápmínlohku váibmo- ja varrasuotnavigiid geažil.

Aase raporta lei goitge ovdavázzibargu oažžut eallindilálašvuodageografija sierra fágan. Finnmárkkuguorahallan lei okta dain vuosttaš regionála prošeavttain mas dát lei fáddán Norggas (Dale ja Jones 2024). Go ovttastahtii registtardieđuid jearahallanguorahallamiin, de oaččui viidát ja eambo obbalaš gova Finnmárkku čálgu birra, go dan maid ovdal ledje ožžon. Jearahallaniskadeapmi govčai dehálaš fáttáid maid birra registtistatistihka ii sáhtán dadjat maidege, nu go dearvvašvuoda vásáhusat, psyhkalaš váttisvuodát, sosiála oktavuoha ja bargobiras.

Čielggadeapmi lei čállon Hámmárfeastta guovllu Regiovdnapláneráđi ja Finnmárkku fylkkagiella ovdas. Diehtovuđđui ledje lasihuvvojedje lassiguovllut Eallindilleiskadeapmái 1980, maid Statistihkalaš guovddášdoaimmahat čađahii ovttas iešguđetlágan registtistatistihkaiguin. Jearahallaniskadeamis válljejuvvojedje 8 guovllu Finnmárkkus; Várggát, Unjárga-Deatnu, Mátta-Várjjat, Hámmárfeasta,

Áltá, Guovdageaidnu, Muosát ja Gáŋgaviika. Ledje unnán jearahallon olbmot<sup>1</sup> iešguđetge guovlluin, birrasiid 50 olbmo. Oktiibuot ledje 405 vástádusa olles Finnmárkkus. Sápmelaččat identifiserejuvvojedje gažaldagain jus jearahallon olmmoš humai sámegeiela ja/dahje jus unnimusat nubbi váhnen humai sámegeiela, muhto raporta ii almmut dan joavkku loguid. Eahpenjuolgut daddjo goitge sápmelaččaid dilálašvuoda birra, go namuhit suohkaniid, gos sápmelaččat leat eanetlogus: Guovdageaidnu ja Unjárga-Deatnu, ja go geavahit registtarstatistihkalaš gálduid, Guovdageaidnu ja Kárášjohka (“Sis-Finnmárku”).

Čielggadeami váldofuomášupmi lei seavdnjat: Finnmárku ovdanbođii oktan čoakkáldahkan “..eahpedábalaš hástaleaddji bohtosat...”. Lei fylka Norggas gos ovtadássásaš eallindilálašvuodaid mihttomearri guhkin eret lei duohtavuohan. Ii dušše Norggas, muhto maiddá go buohtastahtá fylkka Davvikalohtain, de lei Finnmárkkus negatiiva erenoamášvuoha. Dearvvašvuodadilli - alit buohcanlohku ja jápmínlohku- deattuhuvui eanemus duođalaš eallindilálašvuodaid hástalusán.

Manjit dieđalaš artihkkalis, mii lea engelasgillii čállojuvvon (Aase, 1986), čoahkkáigesii Aase váldofuomášumiid riikkaidgaskasaš lohkkide. Lassin jápmín- ja dearvvašvuodaloguide buktá son ovdan ahte dilli lei heittot mánga klassihkalaš eallinbirgejumis, nugo

- Ekonomalaš resurssat. Gaskamearalaš dienas lei vuolemusaid gaskkas riikkas, ja seastin juohke kapitála nammii lei unnimus
- Barggahus. Finnmárkkus lei dábalaččat eanemus bargguhivuoha riikkas, ja bargonávccahisvuodaoaju oassi lei “earenoamáš allat”.
- Oahpahus. Finnmárkkus ledje unnimus oahppit geat jotke vuodđoskuvllas joatkaskuvllii ja alit ohppui.
- Oadjebasvuoha. Obbalaččat lei unnán rihkolašvuoha, danin go hárve dáhpáhuve suoládeamit. Veahkaválddálašvuoha lei almmatge alimus dásis riikkas.

Dasa lassin gesii Aase ovdán subjektiivalaš indikátoriid, maid mii dál gohčodit subjektiivalaš eallinkvalitehtan. Ledje eambbogat Finnmárkkus go muđui riikkas, geat ledje dovdan heajosmiela (deprimert), ja ledje earenoamáš unnán Davvi-Norgga fylkkain, geat ledje duhtavaččat eallindilálašvuodaiguin, earret dan ahte leat duhtavaččat sosiála gaskavuodaiguin.

<sup>1</sup> Dutkamuša oasseváldiid lei okta jearahalli jearahallan, muhto jearahallamis ledje gažaldagat, main ledje fásta vástádusvejolašvuodát, iige lean makkárga čiekjalis jearahallan.

Siskkáldasat Finnmárkkus eai lean hearkkimus dilis dakkár guovllut, gos sápmelaččat ledje eanetlogus. Vuosttažettiin ledje riddoguovlluid guolástansuohkanat, mat ovddastedje hástalus guovlluid. Eanas indikáhtoriin ledje goitge measta buot suohkanat vuollelis riikkagaskameari. Finnmárkku gávpotguovlluin bohte dienas-, oahppo-, bargobiras- ja nissoniid jápminlogut oalle bures ovdán. Siseatnanguovlluin, suohkaniin gos sápmelaččat ledje eanetlogus, lei dilli oalle buorre go guoskkai dievdduid jápminloguide, sosiála gulahallanfierpmádahkii ja dálkkádaga vásáhusaide, muhto bohtosat barggahusdávjodagas, bargguhisvuodas ja muhtun muddui dietnasa ektui ledje erenoamáš heajos logut.

Ovttá suorggis ledje eallindilálašvuodát Finnmárkkus buorebut go muđui obbalaččat riikkas, ja dat guoskkai mángga oassái sosiála oktavuodain. Dát logut ledje earenoamáš buorit Guovdageainnus. Eambbogiin Finnmárkkus go muđui riikkas ledje buorit olbmát báikkis, ja buorit olbmát barggus, ja ahte lei dávjá guossástallanoktavuohta ollu ránnjáiguin. Servviin ja organisašuvnnain lei seamma ollu doaibma go álbmogis muđui ge.

Aase oaivvildii ahte duogázin daidda “eahpedábalaš hástaleaddji bohtosiidda” ledje ollu bealit mat váikkuhedje ja nannejedje nubbi nuppi. Dat ledje earret eará dálkkádat, guhkes gaskkat fylkkas olggos ja siskkobealde, ja dasto dat erenoamáš ealáhusstruktuvra. Sorjavašvuotta luondduávdnasiidda dagahii garra ja várálaš bargosajiid, “mii addá unnán dássedivuođa dan dihte go leat rievddadeaddji jagiáigodagat, konjuktuvrrat dahje eai leat doarvái luondduávdnasvuodđu (Aase, 1982, s. 96). Turbuleansa – rievddadeaddjevuotta sihke geográfalaččat ja sosiálalaččat – lei hui dábalaš Finnmárkkus, oaivvildii son, ja dulkui dan leat boadusin go leat ollu veahkaválddálašvuodát ja earráneamit. Go čilgii daid alla jápminloguid, de gessojedje maid ovdan historjjálaš bealit ja dat nu gohčoduvvon bajásšaddanhypotesa: ahte stuora noadit ja geafivuotta bajásšattadettiin dagahedje guhkesáiggeváikkuhusaid ja mielddisbukte váibmo-/ varrasuotnavigiid maŋŋil eallimis (gč. Forsdahl, 1978). Elstad (1982: 57) čujuha ges ahte 2.máilmmisoahti čuozaí garrasit olbmuide. Duiska okkupašuvnna fysihkalaš ja psyhkalaš noadit sáhttet dagahan ahte olmmoš sáhtta bahábut dohppehallat buozalmasvuhtii mánggaid logijagiid maŋŋil.

Finnmárkku eallindilálašvuodáraporta bovtii stuora almmolaš digaštallama. Barggaheaddjit ledje duhtavaččat, go sidjiide lei vuodđu gáibidit dássema ja buhtadusa. Maŋŋil iskkadeami mieđai Ruhtadandepartemeanta árvalit Davvi-Romsii ja Finnmárkui vearroovdduid. Muhto dasa bohte maid ollu moaitámušat, erenoamážit boarráset finnmárkulaččain geat dovde iežaset loavkiduvvon (Aase, 2012).

## 1.2 Diehtovuodđu

Dán artihkkala diehtovuodđu lea vuosttažettiin Álbmotdearvvašvuodaprofiillat, maid Álbmotdearvvašvuodainstituhtta<sup>2</sup> almmuha, ja daidda gullelaš statistihkkabáŋkkut Suohkandearvvašvuotta (Kommunehelsa)<sup>3</sup> ja Norggadearvvašvuotta (Norgeshelsa)<sup>4</sup>. Dáid logut leat vižžon mángga gáldus, earret eará Statistihkalaš guovddášdoaimmahagas. OsloMeta Čálgodutkaninstitušuvnna NOVA Ungadata-iskkadeapmi lea maid mávssolaš gáldu Álbmotdearvvašvuodaprofiillain ja Bajásšaddanprofiillain. Ungdata lea iskkadeapmi mii čađahuvvo juohke goalmmát jagi buot suohkaniid nuoraidskuvla- ja joatkkaskuvlaohppiid gaskkas. Eará gálduid gaskkas gávdnat mii maid Álbmotdearvvašvuodaiskkadeapmi Romssas ja Finnmárkkus 2019. Leat mángga ovdamuni atnit statistihkkabáŋkkuid Suohkandearvvašvuotta ja Norggadearvvašvuotta: earret eará lea ovdamunni ahte dain ovdanbohtet standardiserejuvnon logut, mas lea vuhtiiváldon ahte leat erohusat sohkabeal- ja ahkečoahkkádusat gaskal fylkkaid ja suohkaniid. Álbmotdearvvašvuodaprofiillain rehkenastojuvvo maiddá lea go erohus gaskal fylkka/ suohkana ja riika obbalaš árvu lea statistihkalaččat mearkkašahti. Statistihkkabáŋkkuin bohtet maiddá ovdan logut ruovttoluotta áiggis, muhto dat rievddada man guhkás maŋos áiggis.

<sup>2</sup> Álbmotdearvvašvuodaprofiillat juohke fylkkas ja suohkanis leat vižžojuvnon dáppe: <https://www.fhi.no/he/folkehelse/>, vižžon borgemánu 6.-13.b. 2024

<sup>3</sup> <https://khs.fhi.no/webview/>

<sup>4</sup> <https://www.norgeshelsa.no/norgeshelsa/>

### 1.3 Vuosttaš obbalašgeahčastat

Álbmotinstituhta Álbmotdearvvašvuodaprofiillat 2024 sisttisdoallet oktiibuot 28 indikáhtora dearvvašvuoda ja dearvvašvuoda guoski áššiid, oktan eallindilálašvuodaid ja bajásšaddama, birra ja lihkohisvuodaid ja dearvvašvuotii guoski dilálašvuodaid (nugo borgguheapmi ja hárhjhallan). Mii sáhttit ráhkadit vuosttaš obbalaš gova go lohkat loguid indikáhtoriin main Finn Márku boahat ovdan mearkkašahhti heajubun dahje buorebun go muđui obbalaččat riikkas, ja dan vuodul de sullasaččat dahkat daid eará fylkkain maid. Bohtosat diekkár álkis lohkamis čájehuvvojit tabealla 1.

| Fylka            | Heajumus árvu fylkkain | Vearrátt go muđui riikkas | Buoret go muđui riikkas |
|------------------|------------------------|---------------------------|-------------------------|
| Finnmárku        | 9/28                   | 14/28                     | 3/28                    |
| Tromsa           | 1/28                   | 11/28                     | 3/28                    |
| Nordlándá        | 3/28                   | 13/28                     | 6/28                    |
| Trøndelága       | 0/28                   | 6/28                      | 14/28                   |
| Møre ja Romsdala | 1/28                   | 3/28                      | 12/28                   |
| Innlandet        | 0/28                   | 13/28                     | 2/28                    |
| Buskeruda        | 1/28                   | 6/28                      | 4/28                    |
| Telemárku        | 0/28                   | 10/28                     | 4/28                    |
| Akershusa        | 1/28                   | 4/28                      | 16/28                   |
| Agder            | 3/28                   | 10/28                     | 6/28                    |
| Vestfolda        | 1/28                   | 6/28                      | 3/28                    |
| Østfolda         | 5/28                   | 16/28                     | 3/28                    |
| Vestlanda        | 0/28                   | 3/28                      | 14/28                   |
| Rogalanda        | 0/28                   | 1/28                      | 15/28                   |
| Oslo             | 5/28                   | 6/28                      | 11/28                   |

Tabealla 1. Álbmotdearvvašvuodaprofiila 2024. Indikáhtoriid lohku main fylkkas lea heajumus árvu, lea mearkkašahhti<sup>5</sup> vearrátt go muđui riikkas dahje lea mearkkašahhti buoret go muđui riikkas.

Gáldu: Álbmotdearvvašvuodaprofiillat 2024, Álbmotdearvvašvuodainstituhtta

Mii oaidnit ahte Finn Márkkus lea mearkkašahhti heajut árvu go muđui riikkas beali dain indikáhtoriin mat leat mielde Álbmotdearvvašvuodaprofiillain. Golmma indikáhtoris lea Finn Márkkus buoret árvu: *unnit dienasgeafivuohhta*, *unnit vealggáiduvvat* ja *unnaneappot geat leat vásihan áibmonuoskideami*. Rogalánddas lea buoremus dilli, dušše okta árvu lea vuollelis go olles riikkas, ja olles 15 árvvu lea buorebut go riikka gaskamearri. Dattege ii leat Finn Márkkus heajumus dilis. Dilli orru leamen oalle heittot Østfoldas, eai ge dat leat stuora erohusat go buohtastahtá Innlandet fylkkain ja Nordlánddain.

Go mii dattetge lohkat loguid mat čájehit ahte fylkkas lea heajumus árvu dan 15 fylkka gaskkas,

<sup>5</sup> Guokte indikáhtora, mat leat mielde, dain eai leat iskkovuvvon statistihkalaš mearkkašumi: Dienasiešguđetláganvuohhta ja oassi mat leat vásihan áibmonuoskideami

de lea Finn Márku eambo sierralágan. Go geahččá 9 dan 28 indikáhtora gaskkas, namalassii birraid goalmádasoasis, de lea Finn Márku vearrámus dilis. Dan dáfus sáhtttá goitge čuoččuht ahte Finn Márkkus ain lea sierralágan dilli.

Muhto makkár indikáhtoriin lea sáhka, man dehálaččat dat leat ja man stuora erohusat dat duodai leat? Dál áigut geahčadit dárkileappot konkrehta indikáhtoriid.

Tabealla 2 čájeha dan 14 indikáhtora main Finn Márkkus lea heajut árvu go riikkas gaskamearálaččat. Dat 9 vuosttaža lea dat main Finn Márku oážžu heajumus bohtosiid buot fylkkain. Muhtin indikáhtoriin lea sáhka smávva erohusaiguin, ja eará háviid ii dárbbas leat nu stuora mearkkašupmi beaivválaš eallimii. Vaikko leat ge čieža proseantačuoggá unnit nuorain geat loktet skuvllas go muđui riikkas dahket, de sáhtttá goitge dadjat ahte Finn Márkkus nuoraid eanetlohku loktet skuvllas, nugo muđui nai riikkas dahket. Njealji indikáhtora ovcci indikáhtoris gusket eambo riskafáktoriidda manit áiggi dearvvašvuodaváttisvuodaid go dábálaš eallimii dál: influeansaávdnasiid gokčandási, borgguheapmi, hárhjhallan nuoraid gaskkas ja badjelmearálaš deaddu. Seamma sáhtttá muhtin muddui dadjat juhkančázi kvalitehta erohusaid birra. Duodaleamos erohusat "dás ja dál"-perspektiivvas leat várra erohusat eallinagis, joatkkaskuvla oahpu čađaheamis ja oahppodásis.

Viđa dan ovcci indikáhtoris, mas Finn Márkkus suohkanat leat heajumusas, leat dál lahkonan riikka gaskamearálaš dási. Erohus vurdojuvvon eallinahkái dievduid gaskkas lea njiedjan ovtain jagiin 1990-logu vuosttaš oasi ektui. Joatkkaskuvlaoahpu čađaheapmi lea ollu buorránan dan mañemus logi jagis, oassi geat čađahit normerejuvvon áiggis lea lassánan 53 proseanttas 72 prosentii, ja 10. ceahki oahppit leat olahat olles riikka loaktima dási. Čielga erohusat borgguhandábiin ja buoidumis leat maid veaháš unnon.

Erohusat barggahusas ja almmolaš addosiid vuostáiváldimis nugo bargonávccahisvuodaoajus leat smávvat, ja maiddá dás lea Finn Márku measta joksán riikka gaskamearálašdási daid mañimuš logijagiid. Jagis 2023 lei barggahusa oassi 15-74 jahkásaččaid gaskkas dušše 0,8 proseantačuoggá vuollelis go olles riikkas (Vareide ja Vareide, 2024). Oassi álbmogis, geat ožžo almmolaš addosiid nugo bargonávccahisvuodaoaju ja bargočielggadanruđaid, njeiejai guvttiin proseanttain 2014 rájes 2021 rádjái, muhto oassi álbmogis ollislaččat bisui dásseidin (geahča tabealla 2).

Finn Márkkus leat unnit geafit go dat mii lea dábálaš riikkadásis, go geafivuohhta mihtiduvvo dainna mii lea eanemusat geavahuvvon geafivuoda mihttun: Báikedoallobahtu juohke geavaheaddji nammi, mii gaskamearálaččat golmma jagi áigodagas lea vuollel 60 proseantta medianadietnasis<sup>6</sup> riikka

<sup>6</sup> Mediánaárvu lea árvu mii lea juohkaseami gasku, mas seamma ollu árvvut leat bajábealde go vuolábealde. Adno dávjá molssaeaktun gaskamearálaš árvvuide maidda ravdamearálaš árvvut váikkuhit eanet go medianárvvut

| Indikáhtor   | Finnmárku, dálááiggis | Finnmárku, ruovttoluotta áiggis | Norgá, dálááiggis | Norga, ruovttoluotta áiggis |
|--|-----------------------|---------------------------------|-------------------|-----------------------------|
| Vurdojuvvon eallinahki, dievdoolbmot, 2016-2022        | 78,9 (2016-22)        | 71,1 (1990-96)                  | 81,2 (2016-22)    | 74,4 (1990-96)              |
| Vurdojuvvon eallinahki, nissonolbmot 2016-2022         | 82,9 (2016-22)        | 78,9 (1990-1996)                | 84,5 (2016-22)    | 80,5(1990-96)               |
| Boahkuhanlohku, influeansa, 65+ jagi                   | 48,6 (2022-23)        | 17,2 (2015-16)                  | 62,3 (2022-23)    | 23,8 (2015-16)              |
| Čadahan joatkkaskuvlla joatkkakursa <sup>1</sup> , (s) | 72 (2022)             | 53 (2012)                       | 81 (2022)         | 72 (2022)                   |
| Joatkkaskuvla dahje alit oahpahus 30-39 jagi           | 74,5 (2022)           | 63,1 (1993)                     | 81,2 (2022)       | 69,6 (1993)                 |
| Beaivválaččat borgguha, 45-74 jagi, (a s)              | 18 (2019-23)          | 41 (1997-01)                    | 11 (2019-23)      | 30 (1997-2001)              |
| Badjelmeare deaddu ja buidodat, 17 jagi                | 28 (2023)             | 30 (2011)                       | 21 (2023)         | 20 (2011)                   |
| Hárjehallá hárvvet go vahkkosaččat, 17 jagi            | 34 (2023)             | 30 (2018)                       | 28 (2023)         | 25 (2018)                   |
| Loaktá skuvllas, 10. ceahkki (s)                       | 75,0 (2023-24)        | 72 (2006-7)                     | 81,9 (2023-24)    | 82(2006-7)                  |
| Juhkančáhci, ráinnas ja dásset                         | 89,8 (2022)           | 80,1 (2015)                     | 93,4 (2022)       | 86,8 (2015)                 |
| Orru gáržasis, 0-17 jagi                               | 21,0 (2022)           | 21,9 (2015)                     | 18,3 (2022)       | 18,6 (2015)                 |
| Válgaoassálastin suohkanstivraválgii                   | 60,1 (2023)           | 58,4 (2015)                     | 62,4 (2023)       | 60,2 (2015)                 |
| Ruhtadoarjja birgemii, 20-66 jagi <sup>2</sup> (a, s)  | 19,0 (2021)           | 21 (2014)                       | 17,4 (2021)       | 17 (2014)                   |
| Láigoha orrnasaji, 45+ jagi                            | 14,0 (2022)           | 13,4 (2015)                     | 12,4 (2022)       | 11,6 (2015)                 |

Tabealla 2. Indikáhtoriin main Finnmarku oazžu mearkkašahhti heajut bohtosiid, go buohtastahtá riikkain obbalaččat Álbmotdearvašvuodaprofiilla 2024 dievasmahtton loguiguin ruovttoluotta áiggis (jahkelogut ruoduid siste)

<sup>a</sup> Ahkestandardiserejuvvon árvvut

<sup>s</sup> Sohka-bealstandardiserejuvvon árvvut

<sup>1</sup> Čadaheapmái gullet olbmot geat álge joatkkaskuvlla vuodđokursii vuosttaš geardde dihto jagis ja oassi olbmuiin geat leat čadahan lohkan- ja fidnogelbbolašvuoda viđa/guđa jagis,

<sup>2</sup> Sisttisdoallá bargonávccahisvuodaoaju vuostáiváldiid, bargočiellggadanruđaid, bargguhisvuodaoaju, nuppástusdoarjaga ovttaskas fuolaheddjiide ja doaibmabidjovuostáiváldiide (indiviidadoarjja)

dásis. Go riikadásis lei 10 proseanta álbmogis, geain guhkit áigge lea vuollegis dienas, de dat lohku Finnmarkkus lea 8 proseanta 2020-2022.

Jagiid 2004-2006 lei erohus veaháš unnit, muhto maiddái dalle lei dat oassi Finnmarkui buorin (8,1 versus 6,7 proseanta). Jagiin 2004-2006 lei diet erohus unnit, muhto de lei dat buorin Finnmarkui 8,1 proseanta 6,7 proseanta ektui). Dán oasis lea Finnmarkkus buoremus árvu buot fylkkaid ektui. Finnmarkkus leat maid unnit olbmot geat leat sakka vealggáiduvvan (vealggit eambo go golmma geardde dienas), bures 15 proseanta, go buohtastahtá snoagga 21 proseanttain riikkain obbalaččat. Erohusat riikka gaskamearálaš dási ektui leat sturron 2014 rájes.

Bargguhisvuolta ii leat mielde Álbmotdearvašvuodaprofiillas indikáhtoriin. Statistihka registrerejuvvon bargguhisvuodas, mihtiduvvon bargoveaga proseantan, čájeha ahte bargguhisvuodadássi lea lahkonan riikka gaskamearálaš dási guhkit áigge geahčastagas. 1970-logus lei bargguhisvuolta dábalaččat eanet go duppal geardde eambo Finnmarkkus go muđui riikkas, gaskamearálaččat lei erohus 1,5 proseantačuoggá.<sup>7</sup> Áigodagas 2009-2019 lei

vástideaddji erohus dušše 0,5 proseantačuoggá<sup>8</sup>, ja dat orru leamen sullii seamma dásis 2024:s.<sup>9</sup> Bargguhisvuolta ii leat šat riikka bajimus dásis.

Dáid fylkka oppalašgeahčastagaid vuodul galgat dál geahčadit dárkileappot erohusaid siskkáldasat Finnmarkkus, suohkaniid dásis, ja movt dat lea rievdan áigge mielde. Dás fertet saji dihte dušše geahčadit muhtun válljejuvvon indikáhtoriid. Dasto áigut mii dadjat juodá mávssolaš beali eallindilálašvuodaid hárrái, maid dássáži leat unnán guoskkahan, namalassii bearaš ja sosiála oktavuodát. Mii áigut maid muitalit makkár erohusat subjektii valaš eallinkvalitehtas leat, nugo Asbjørn Aase gávnna mearkkaid su áigge. Loahpas mii áigut oanehaččat čoahkkáigeassit ja digaštallat maid mii leat gávnna, ja bidjat dán Asbjørn Aase raportta vuostálasvuontan.

<sup>8</sup> [https://www.nav.no/\\_/attachment/download/de0a05a0-e746-45fe-bb9d-5df2c735deae:443b34d8683ecdf6e54d202a226a4841e2b24588/HL090%20Helt%20ledige.%20Fylke.%20Tidsserie%20C3%A5r.xlsx](https://www.nav.no/_/attachment/download/de0a05a0-e746-45fe-bb9d-5df2c735deae:443b34d8683ecdf6e54d202a226a4841e2b24588/HL090%20Helt%20ledige.%20Fylke.%20Tidsserie%20C3%A5r.xlsx), lohkkon 23.09. 2024

<sup>9</sup> [https://www.nav.no/\\_/attachment/download/144baadc-b438-427b-ae2d-87c14d48c942:ff0e58fecb24b9bb1567543dd1380426451fe8a8/202408\\_HL060%20Helt%20ledige.%20Fylke%20og%20kommune.%20Tidsserie%20maaned.xlsx](https://www.nav.no/_/attachment/download/144baadc-b438-427b-ae2d-87c14d48c942:ff0e58fecb24b9bb1567543dd1380426451fe8a8/202408_HL060%20Helt%20ledige.%20Fylke%20og%20kommune.%20Tidsserie%20maaned.xlsx), lohkkon 23.09. 2024

<sup>7</sup> ležas árvvoštallamat, NAV-statistihka vuodul: [https://www.nav.no/\\_/attachment/download/fb359177-96e7-4435-a27c-db69fd89ad12:374a2784e33f7d3712390ce32d46d9fca77f6549/tabell-8-helt-ledige-fordelt-pa-fylke.antall-og-prosent.arsgjennomsnitt.1951-2012.xls](https://www.nav.no/_/attachment/download/fb359177-96e7-4435-a27c-db69fd89ad12:374a2784e33f7d3712390ce32d46d9fca77f6549/tabell-8-helt-ledige-fordelt-pa-fylke.antall-og-prosent.arsgjennomsnitt.1951-2012.xls), lohkkon 23.09. 2024

## 1.4 Erohusat siskkáldasat Finnmarkkus

### 1.4.1 Álggahus

Eanas čuovvovaš tabeallain juohkit mii fylkka golmma guvlui: Sis-Finnmárku, Nuorta-Finnmárku ja Oarje-Finnmárku. Stuora oasis Sis-Finnmárkku álbmogis lea sámi duogáš. Goitge ii leat áibbas čielggas mii lea "sámi duogáš". Mánnga odđasit dutkamiin sápmelaččaid birra Norggas leat jerron 11 gažaldaga sámi duogáža birra: ležas ruovttugiela, goappaš váhnemiid ja goappaš áhkuid ja ádjáid ruovttugiela birra, ja dasa lassin iežas ja goappaš váhnemiid čearddalaš duogáža birra, ja loahpas vel manin ieš iežas atná. Raporttas mii lea vuodđuduvvon Álbmotdearvvašvuodáiskadeapmái Romssas ja Finnmarkkus 2019 (Melhus ja Broderstad, 2020), definerejuvvojedje sápmelažžan buohkat geat ledje merken sámegiela unnimusat ovtta dain 11 gažaldagas. Go Finnmarkku juhkkovuvvui guovlluid mielde, de čájehii iskkadeapmi ahte 70 proseanta Sis-Finnmarkku ássi oasseváldiin lei sámi dahje sihke sámi/kveana duogáš. Eará guovlluin Finnmarkkus lei badjelaš 20 proseanttas sullasaš duogáš. Guovdageainnu suohkan ja Kárášjoga gielda leat sierradilis; Torheim et al. (2024) mielde árvvoštallo ahte sullii 90 proseanta suohkaniid ássiin lea sámi duogáš. Dan mielde sáhtta jáhkkit ahte logut Sis-Finnmarkkus oppalaččat, ja Guovdageainnu/Kárášjogas erenoamážit, mitalit juoidá sámiid dili birra sámi guovddášguovlluin. Lea dattetge eahpečielggas maid dat logut mitalit midjiide sápmelaččaid birra joavkun Finnmarkkus. Sis-Finnmarkkus lea muhtun muddui mearkkašahtti unnitlohku geas ii leat sámi duogáš. Lea maidái nu ahte stuora oassi dain olbmuin, geain lea sámi duogáš, ássat eará sajiin Finnmarkkus go sámi váldoguvlluin. Go mihtidit *man ollu* olbmuin lea sámi duogáš, de Álbmotdearvvašvuodaguorahallama mielde 2019 lei sámi duogáš eambbogiin eará suohkaniin Finnmarkkus go Sis-Finnmarkkus (Melhus ja Broderstad 2020). Danne áigut mii geahččalit lasihit suohkanloguide eará eallindilálašvuodáiskademiid, mat sáhttet mitalit juoidá sápmelaččaid birra joavkun. Dáid guorahallamiid raportačállin almmatge addá hárve loguid sápmelaččain, mat juohkásit orrunbáikkiid mielde Finnmarkkus.

### 1.4.2 Eallinahki

Tabealla 3 čájeha movt vurdojuvvon eallinahki riegádeami rájes juohkása Finnmarkku suohkaniid mielde, go buohtastahttit Finnmarkku obbalašloguid riikka gaskamearálaš loguiguin.

Dan sivas go muhtin suohkanat Finnmarkkus lea smávvát, de ferte eallinagi meroštallanáigodat leat guhkit go dat mii fylkka lea obbalaččat. Tabeallas oaidnit ahte dievdduid gaskkas lea buot suohkaniin vuorddehahtti eallinahki vuollel riikka gaskameari. Dat erohus dievdduid gaskkas

Álttás, mii lea fylkka stuorámus suohkan, lea dušše badjelaš jahkebeale. Nissonolbmuid gaskkas leat guokte suohkana, Guovdageaidnu ja Kárášjohka, gos lea juogo sullii seamma dahje juo badjelis go riikka gaskamearálaččat. Dievdduid gaskkas leat golbma suohkana gos lea eallinahki vihtta jagi dahje vuollel is go riikka obbalaččat, okta Oarje-Finnmarkkus (Ákŋoluokta) ja guokte Nuorta-Finnmarkkus (Gáŋgaviika ja Várggát). Go buohtastahtta jápminloguid 1900-logus, de leat unnán čielga minstara. Eallinagi buorráneapmi orru leamen oalle dássedit juohkásan guovlluid gaskka. Buot suohkaniin sáhttet dievdoolbmot vuordit eallit guhkit, muhto buorráneapmi lea rievddadan veahá.

Dievdduid gaskkas lea rievdan +8,6 Bearalvákkis gitta +3 Gáŋgaviikkas. Maiddái Unjárggas ja Davvenjárggas lea eallinahki lassánan eambo go badjel 7 jagiin. Bearalvági nissonolbmot leat dat áidna olbmot, geain ii leat lassánan eallinahki dán áigodagas, ja Davvesiidna ja Kárášjoga nissonolbmuin ges lassánii eallinahki eanemusat (5,9 ja 4,6 jagi).

Sápmelaččaid gaskkas váilu sihkkaris diehtu jápminloguid birra go buohtastahtta earáiguin, geat eai leat sápmelaččat. Muhtin guorahallamis gávnnavuvvui ahte sis geat oassálaste Finnmarkkuguorahallamiidda áigodagas 1974-1978, lei 15 jagi áigodagas unnit ahkemuddejuvvon jápminlohku sámi dievdduid gaskkas, go buohtastahtta eará joavkkuiguin. Nissoniid gaskkas ii lean mearkkašahtti erohus (Tverdal, 1997). ) Nubbi iskkadeapmi gávnnavii ges veaháš alit jápminlogu sámi dievdduid ja nissoniid gaskkas dan golmma davimus fylkka, go buohtastahtta muđui álbmogiin dain fylkkain (Tynes ja Haldorsen, 2007).

### 1.4.3 Vuollegis dienas ja bargonávccahisvuodáoadju

Tabealla 4 čájeha ahte vaikko Finnmarkkus lea gaskamearálaččat bastevas vuollegis dienas ollu vuollel is go muđui riikka, de leat goitge mánnga suohkana ovtta dahje eambo proseantačuoggá badjelis go riikka gaskamearálašdási. Sivvan dasa lea ahte lea earenoamáš unnán dienasgeafivuohhta dakkár suohkaniin Finnmarkkus gos eanemus ássat olbmot; Álttás, Hámmerfeasttas ja Máttá-Várjjagis.

Goitge lea muhtin suohkaniin gos dienas lea ollu badjelis go muđui riikka. Suohkanat mat leat guokte dahje eambo proseantačuoggá badjelis go riikka gaskamearálaččat leat Guovdageaidnu Sis-Finnmarkkus, Gáŋgaviikkas ja Várggáin Nuorta-Finnmarkkus ja Láhpis ja Muosáin Oarje-Finnmarkkus. Áiggi mielde daid suohkaniid lohku, mat leat guokte proseantačuoggá dahje eanet go olles riikka, lea njiedjan 8 suohkanis 5 suohkanii. Ovdáneapmi orru leamaš erenoamáš buorre Sis-Finnmarkkus, gos golmma suohkanis viđa suohkana ektui, ledje veaháš unnit ássit, geain

| Suohkan                 | Vurdojuvvon eallinahki, dievdoolbmot 2008-2022 | Vurdojuvvon eallinahki, nisssonolbmot 2008-2022 | Vurdojuvvon eallinahki, dievdoolbmot 1990-2004 | Vurdojuvvon eallinahki, nisssonolbmot 1990-2004 |
|-------------------------|--|---|--|---|
| Riika obbalaččat        | 80,3   | 84,0  | 75,4   | 81,1  |
| Finnmárku obbalaččat    | 78,0   | 82,6  | 72,4   | 79,6  |
| <b>Sis-Finnmárku</b>    |  |   |  |   |
| Kárášjohka              | 77,2   | 84,9  | 71,5   | 80,3  |
| Guovdageaidnu           | 77,0   | 83,9  | 71,8   | 80,7  |
| Unjárga                 | 78,7   | 82,3  | 71,6   | 81,6  |
| Porsáŋgu                | 77,6   | 80,7  | 72,1   | 78,9  |
| Deatnu                  | 76,5   | 82,1  | 72,6   | 79,8  |
| <b>Nuorta-Finnmárku</b> |  |   |  |   |
| Bearralváhki            | 78,6   | 79,7  | 70,0   | 79,7  |
| Báhccavuotna            | 77,8   | 82,7  | 72,5   | 79,3  |
| Gáŋgaviika              | 75,2   | 80,3  | 72,2   | 78,0  |
| Davvesiida              | 75,6   | 82,0  | 69,7   | 76,1  |
| Mátta-Várjjat           | 79,3   | 83,7  | 72,9   | 79,4  |
| Čáhcesuolu              | 78,1   | 83,4  | 73,0   | 80,1  |
| Várggát                 | 74,8   | 81,2  | 71,1   | 78,1  |
| <b>Oarje-Finnmárku</b>  |  |   |  |   |
| Áltá                    | 79,7   | 83,1  | 73,7   | 80,9  |
| Hámmerfeasta            | 78,2   | 83,0  | 73,7   | 79,9  |
| Ákŋoluokta              | 73,0   | 81,5  | 69,6   | 79,7  |
| Láhppi                  | 77,2   | 80,7  | 72,0   | 78,8  |
| Muosát                  | 76,0   | 80,7  | 71,5   | 77,8  |
| Davvenjárga             | 77,2   | 80,4  | 69,7   | 77,9  |

Tabella 3. Vurdojuvvon eallinahki riegeamei rájes Finnmarkku suohkaniin dievdoolbmuin ja nisssonolbmuin. 2008-2022 ja 1990-2004.

Gáldu: Suohkandearvašvuhta, Álbmotdearvašvuodainstituhtta

guhkit áiggi badjel lei vuollegis dienas jagiin 2020-2022 áigodagas 2004-2006 áigodaga ektui.

Eará guorahallamat čájehit ahte bruttodienas lea unnit sápmelaččain go sis geat eai leat sápmelaččat seamma geográfalaš guovllus. Lea maiddái veaháš stuorit oassi sápmelaččain golmma davimus fylkkas geat lohket alddiineaset leat ekonomalaš váttisvuodaid, go buohtastahtá álbmoga gaskamearálašloguin, geat leat oassálastán fylkka dearvašvuodaguorahallamiidda (Torheim et al., 2024).

Asbjørn Aase čilgii áiggistis ahte bargonávccahisvuodaoadju Finnmarkkus lea "earenoamáš allat". Nugo tabeallas 4 čájehuvvo, de dat ii leat doarvái bures čilgejuvvon nu movt dilli lea dál. Leat gal Finnmarkkus eambogat geat

ožžot bargonávccahisvuodaoaju go muđui leat olles riikkas, muhto erohus lea unni, dušše okta proseantačuoččis, ja Finnmarkku lea guhkkinn eret dat fylka mas leat alimus oadjomáksomearit.

Go dát lohku lea lassánan olles riikkas, de lea dat veaháziid mielde njiedjan Finnmarkkus maŋemus logijagis. Bargonávccahisvuodaoaju oasi lohku lea njiedjan olles 12 suohkanis 18 suohkanis. Go 2011-13 ledje guhtta suohkana main lei 50 proseantta dahje eambo bajábealde riikkagaskameari, de lei 2020-2022 dušše okta suohkan mii lei badjelis (Ákŋoluokta).

Ii gávdno statistihka mii čájeha dan oasi álbmogis, geain lea sámi duogáš, geat ožžot bargonávccahisvuodaoaju dahje eará doarjagiid NAV:as (Dearvašvuodadepartemeanta, 2024).



| Suohkan                 | Bistevas vuollegis dienas, 2020-22 | Bistevas vuollegis dienas, 2004-06 | Bargonávccahisvuodaoaju vuostáiváldit, 18-66 jagi, 2020-22 <sup>10</sup> | Bargonávccahisvuodaoaju vuostáiváldit, 18-66 jagi, 2011-13 <sup>12</sup> |
|-------------------------|------------------------------------|------------------------------------|--|--|
| Riika obbalaččat        | 9,8                                | 8,1                                | 9,6  | 8,6  |
| Finnmárku obbalaččat    | 8,1                                | 6,7                                | 10,8   | 11,0   |
| <b>SIS-FINNMÁRKU</b>    |                                    |                                    |  |  |
| Kárášjohka              | 9,8                                | 8,8                                | 8,9  | 8,3  |
| Guovdageaidnu           | 12,4                               | 14,6                               | 11,1   | 10,3   |
| Unjárga                 | 10,0                               | 11,1                               | 8,7  | 10,6   |
| Porsángu                | 7,7                                | 5,3                                | 12,0   | 13,7   |
| Deatnu                  | 8,1                                | 8,4                                | 8,5  | 10,8   |
| <b>NUORTA-FINNMÁRKU</b> |                                    |                                    |  |  |
| Bearralváhki            | 8,7                                | 10,1                               | 7,8  | 11,0   |
| Báhccavuotna            | 7,5                                | 6,0                                | 10,4   | 11,1   |
| Gámgaviika              | 13,7                               | 6,7                                | 10,8   | 13,3   |
| Davvesiida              | 11,7                               | 10,6                               | 13,5   | 14,9   |
| Mátta-Várjjat           | 7,0                                | 4,3                                | 11,3   | 14,5   |
| Čáhcesuolu              | 7,8                                | 6,3                                | 9,3  | 8,2  |
| Várggát                 | 14,0                               | 10,7                               | 9,2  | 13,1   |
| <b>OARJE-FINNMÁRKU</b>  |                                    |                                    |  |  |
| Áltá                    | 6,2                                | 5,3                                | 12,1   | 11,3   |
| Hámmerfeasta            | 7,0                                | 4,7                                | 9,4  | 9,2  |
| Ákŋoluokta              | 11,3                               | 10,2                               | 15,3   | 13,1   |
| Láhppi                  | 12,6                               | 13,0                               | 12,5   | 13,1   |
| Muosát                  | 11,9                               | 11,0                               | 9,7  | 10,6   |
| Davvenjárga             | 10,8                               | 8,0                                | 10,0   | 10,8   |

Tabealla 4. Bistevas vuollegis dienas juohke agis 2004-2006 ja 2020-2022. Finnmarkku suohkanat buohtastahtton muđui riikkain ja Finnmarkku obbalaččat. Proseanta. Gáldu: Suohkandearvvašvuoda Statistihkkabáŋku

<sup>10</sup> Standardiserejuvvo sohkabeali ja agi mielde

#### 1.4.4 Doarjja birgejumái ja joatkkaohpu čađaheapmái

Tabealla 5.s viiddiduvvo perspektiiva nu ahte dat fáttmasta maiddá eará almmolaš doarjagiid birgejumái go dušše bargonávccahisvuodaoaju: nugo bargočielggadanruđaid, barguhisvuodaoaju, oktofuolaheddjiid nuppástusdoarjaga ja doaibmabidjovuoastáiváldiid doarjaga. Dalle lassána lunddolaččat oassi álbmogis geat ožžot almmolaš doarjagiid. Erohus riikka ektui obbalaččat lassána veaháš, guovtti proseantačuoggái, bargonávccahisvuodadoarjagiid ektui. Liikká lea ain sáhka smávva erohusažiin, ja maiddá dat indikáhtor čájeha ahte Finnmarkku lea lahkona riikka gaskameari. 8 suohkanis Finnmarkku 18 suohkanis lea nijedjan dat oassi geat ožžot doarjaga birgejumái njeljiin proseantačuoggái dahje eanet, mii lea oalle ollu njedjan dušše čieža jagi áigodagas. Vihtta dain gávccii suohkanis leat Nuorta-Finnmarkkus.

Maŋimus indikáhtor maid geahččat lea joatkkaskuvlla čađaheapmi (tabealla 6). Nugo ovdal lea čájehuvvon, de lea dá dakkár suorgi mas Finnmarkku lea ollu buorránan olmmošlogu ektui, go buohtastahtta álbmotgaskameriin. Čađaheami buorráneapmi, mihtiduvvon proseantačuoggái, lea leamaš sullii duppal geardde nu ollu Finnmarkkus go riikkas obbalaččat maŋemus logijagis. Muhtun suohkaniin lea čađaheami lassáneapmi leamaš badjel 20 proseantačuoggá: Kárášjohka, Gámgaviika, Várggát ja Ákŋoluokta. Ain lea liikká nu ahte buot suohkaniin, earret ovtta (Muosáin), lea unnit go ássiidlogu gaskameari. Statistihkka čájeha maiddá ahte vaikko váhnemiid oahppoduogáš lea allat (váhnemat gain lea oahppu universitehtas/allaskuvllas), de lea oassi nuorain, geat čađahit joatkkaskuvlla normerejuvvo áiggis, čielgasit unnit go nuorain gain lea seamma duogáš muđui riikkas.<sup>11</sup>

Sámi duogáš ii oro iešalddis mearkašeame maidege čađahandássái. Dutkamuš Davvi-Norgga nuoraid gaskkas, áigodagas 2003-2013, gávnnašii ahte sámi

<sup>11</sup> Suohkandearvvašvuoda statistihkkabáŋku, <https://khs.fhi.no/webview/>, lohkkon 15.08.2024

nuorain heite dušše marginála eambbo joatkkaskuvllas go eará davvinorgalaš nuorat dahke (41 vs. 37 proseanta), ja čearddalaš duogážiis ii lean mearkkašahhti mearkkašupmi heaitimii go dárkkistedje eará váikkuhanfaktoriid ektui (Bania et al. 2016). Baicca lei ássanbáikki oktavuodas Finnmárkkus stuorit varra heaitit bártniin, vaikko vel vuhtiiváldde maiddái fáktoriid, nugo lohkan- ja čállinváttisvuodaid, váhnemiid sosioekonomalaš stáhtusa ja iežaset mentála dearvvašvuoda.

| Suohkan                 | Birgejumi doarjagiid vuostáiváldit, 20-66 jagi, 2021 <sup>12</sup> | Birgejumi doarjagiid vuostáiváldit, 20-66 jagi, 2014 <sup>12</sup> |
|-------------------------|--|--|
| Riika obbalaččat        | 17   | 17   |
| Finnmárku obbalaččat    | 19   | 21   |
| <b>SIS-FINNMÁRKU</b>    |  |  |
| Kárášjohka              | 17   | 18   |
| Guovdageaidnu           | 21   | 24   |
| Unjárga                 | 16   | 19   |
| Porsángu                | 21   | 24   |
| Deatnu                  | 17   | 18   |
| <b>NUORTA-FINNMÁRKU</b> |  |  |
| Bearralváhki            | 15   | 19   |
| Báhccavuotna            | 17   | 26   |
| Gáŋgaviika              | 20   | 26   |
| Davvesiida              | 23   | 27   |
| Mátta-Várjjat           | 19   | 20   |
| Čáhcesuolu              | 18   | 16   |
| Várggát                 | 18   | 27   |
| <b>OARJE-FINNMÁRKU</b>  |  |  |
| Áltá                    | 20   | 23   |
| Hámmerfeasta            | 16   | 17   |
| Ákŋoluokta              | 32   | 36   |
| Láhppi                  | 20   | 23   |
| Muosát                  | 18   | 24   |
| Davvinjárga             | 18   | 23   |

Tabealla 5. Birgejumi doarjagiid vuostáiváldit, 20-66 jahkásaččat, 2014 ja 2021. Buot Finnmárkkus suohkanat, buohtastahtton riikkain obbalaččat. Proseanta.

Gáldu: Suohkandearvvašvuoda statistihkabáŋku, Álbmotdearvvašvuodainstituhtta

<sup>12</sup> Standardiserejuvvoŋn ahke- ja sohkaeallečoahkkádus

| Riika obbalaččat     | Joatkkaskuvlla čadaheapmi, 2020-22 <sup>13</sup> | Joatkkaskuvlla čadaheapmi, 2012-14 <sup>13</sup> |
|----------------------|--|--|
| Finnmárku obbalaččat | 80   | 73   |
| Sis-Finnmárku        | 70   | 56   |
| <b>KÁRÁŠJOHKA</b>    |  |  |
| Guovdageaidnu        | 77   | 56   |
| Unjárga              | 72   | 58   |
| Porsángu             | 63   | 62   |
| Deatnu               | 67   | 59   |
| Nuorta-Finnmárku     | 64   | 51   |
| <b>BEARRALVÁHKI</b>  |  |  |
| Báhccavuotna         | 76   | 60   |
| Gáŋgaviika           | 63   | 54   |
| Davvesiida           | 72   | 42   |
| Mátta-Várjjat        | 72   | 56   |
| Čáhcesuolu           | 72   | 56   |
| Várggát              | 66   | 63   |
| Oarje-Finnmárku      | 73   | 40   |
| <b>ÁLTÁ</b>          |  |  |
| Hámmerfeasta         | 73   | 57   |
| Ákŋoluokta           | 66   | 53   |
| Láhppi               | 70   | 33   |
| Muosát               | 64   | 58   |
| Davvinjárga          | 82   | 56   |
| Davvinjárga          | 78   | 62   |

Tabealla 6. Joatkkaskuvlla čadaheapmi, 2012-14 ja 2020-22. Buot Finnmárkkus suohkanat buohtastahtton riikkain obbalaččat ja Finnmárku obbalaččat. Proseanta.

Gáldu: Suohkandearvvašvuoda statistihkabáŋku, Álbmotdearvvašvuodainstituhtta

<sup>13</sup> Gaskamearálaš lohku golmma jagis, standardiserejuvvoŋn sohkaeallečoahkkádusa mielde. Čadaheapmi fáttmasta sin geat álge joatkkaskuvlla vuodđokursii vuosttaš geardde dihto jagis ja sin geat leat čađahan lohkan- ja fidnogelbbolašvuoda viđa/guđa jagi áigodagas. Siskkiida ohppiid geat orrot suohkanis

## 1.5 Bearaš ja sosiála oktavuodát

Asbjørn Aase gávnnahtii ahte mánga beali sosiála gaskavuodáin ledje buorebut Finnmárkkus go muđui riikkas, ja erenoamáš buorit Guovdageainnus. Dát konklusuvdna lei huksejvuvon oalle objektiivaa eavttuid vuodul<sup>14</sup>, nugo man ollu ledje buorit ustibat báikkis, ahte lei dávjá guossástallanoktavuohta ollu ránnjáiguin, ja maiddá doaimman organisašuvnnain ja servviin. Lea go dakkár loahppajurdda ođđaset statistihkaid vuodul doallevaš?

Bearrašis ja sogas lea stuora mearkašupmi sámi servodagas, maiddá dál, nugo Stuaradiggediedáhusa sámegeiela, sámi kultuvrra ja servodateallima birra maid nanne (Dearvvašvuodadepartemeanta, 2024. s.18). Stuora bearraš lea mángasii sihke bargosearvevuoha ja kultursearvevuoha. Dan sáhtá oaidnit statistihkas, mii čájeha geat orrot okto. Oassi, sis geat orrot okto, lea hui unni nuorat olbmuid gaskkas guovddáš sámi guovlluin Finnmárkkus. Go okta njealljásis (24 proseanttas) 16-29 jahkásaččain orru okto olles riikkas, de lea dat oassi dušše 9 proseantta Guovdageainnus ja 14 proseantta Kárášjogas. Maiddá veaháš boarráseappuid gaskkas (30-44 jagi) ja boarrásepmosiid gaskkas (75+), orrot unnit olbmot okto dán guovlluin.<sup>15</sup>

Eará diedut ja indikáhtorat čujuhit almmatge eará guvlui. Ungdata čájeha ahte nuoraid oassálastin astoáiggeorganisašuvnnain lea veaháš vuollelis Finnmárkkus go muđui riikkas, ja 2021 lei dat lohku erenoamáš vuollin Guovdageainnus (42 proseanta, seammás go riikka gaskamearálaš lohku lei 60 proseanta).<sup>16</sup> Ungdata-guorahallamiid mielde lea Finnmárku maiddá leamaš veaháš badjelis riikka gaskamearálaš logu, go guoská oktonasvuoda lávdamiid áigodagas 2015 rájes gitta 2021 rádjái. Erohus ii leat stuoris (29 proseanta 25 proseanta ektui 2021), muhto ii dat atte ge dakkár gova ahte livčče buoret oktavuodát Finnmárkkus. Dasa lassin vásihit ollu unnit nuorat Kárášjogas ja Guovdageainnus ahte leat buorit fáladagat deaivvadanbáikkiid dáfus nuoraide, go dat maid muđui riikkas dahket, maiddá unnit go obbalaččat Finnmárkkus vásihit.<sup>17</sup>

Jus geahččat lagabui movt rávis olbmot vásihit oktonasvuoda, de gávnnahevvi 2019

álbmotdearvvašvuodaguorahallamiin Hedmárkkus, Østfoldas, Agderis, Romssas ja Finnmárkkus ahte oktonasvuoha lea sullii seamma dásis Finnmárkkus go fylkkain lei gaskamearálašlohku. Guovdageaidnu lei baicca daid 10 proseantta suohkaniid searvvis gos eanemus olbmot dovde oktonasvuoda (Nes et al., 2020). Dán buohtastahttimis eai vuhtiváldojuvvon erohusat demográfalaš čoačkkádusas, mas sáhtá leat juoga dadjamaš, earret eará dat ahte nuorat dovdet iežaset ollu eambo oktonassan go boarrásat, ja nissonolbmot eambo go dievdoolbmot (Nes et al., 2020). Go buohtastahtá Davvi-Norgga sápmelaččaid muđui álbmogiin, de čájehit fylkkadearvvašvuodaguorahallamat ahte sápmelaččat dávjjibut vásihit oktonasvuoda, go muđui álbmogis dahket (Torheim et al. 2024). Sosiála doarjja lea maiddá veaháš vuolit dásis sámi dievdudid gaskkas go dievdudid gaskkas gain ii leat sámi dahje kvena duogáš, čájeha Romssa ja Finnmárku fylkkadearvvašvuodáiskadeapmi 2019. Muhto dás maid lea sáhka smávva erohusažiin (Melhus ja Broderstad, 2020).

Go buohtastahtá guovlluid Romssas ja Finnmárkkus, man vuodđun lea seamma iskkadeapmi, de gávnnahevvi ahte Sis-Finnmárku sierrana dan dáfus go lea hárvvet buorre dilli sosiála oktavuodáin. Ledje unnit olbmot go gaskamearálaččat, geat vahkkosaččat oassálaste organiserejvuvon doaimmaide, ja nu lei maid dat oassi geat ožžo ollu sosiála doarjaga (Skogen et al., 2019).

## 1.6 Loaktin ja subjektiivalaš eallinkvalitehta

Asbjørn Aase gávnnahtii mearkkaid ahte Davvi-Norggas oppalaččat ja earenoamážit Finnmárkkus ledje unnit duhtavaččat ja lei eanet lossamiella olbmui. Dáid heajos eallineavttut mielddisbukte heajut subjektiivaa eallinkvalitehta. Maid mii diehtit dán birra odne, go dál lea mealgat stuorat diehtovuoddu go dat mii lei Aases hálddus?

2019 guorahallui eallima duhtavašvuoha, man vuodđun lei gažaldat: "Obbalaččat, man duhtavaš don leat iežat eallimiin juste dál?" Das gávnnahevvi ahte ledje dušše smávva erohusažat gaskal čieža válljejuvvon fylkka, oktan Finnmárkkui. Vástádus addui skálás 0 rájes 10 rádjái. Finnmárku gaskamearálaš lohku lei 7,54, mii lei mearkašahtti buoret go Hedmárkkus ja Østfoldas, muhto ii fal mearkašahtti buoret go dain eará fylkkain (Nes et al., 2020). Finnmárkkus ii lean earenoamáš stuora oassi, geat diedihedje vuorjašumi ja ahte ledje šlundasat ja/dahje váivvis mañemus vahku. Dát iskkadeapmi čađahuvui 2019, ovdal pandemijja. Oassi geat lohke iežaset loaktit bures lagasbirrasis lei 72 proseanta Romssas ja Finnmárkkus obbalaččat, ja veaháš unnit Sis-Finnmárkkus (67,1 proseanta) ja Nuorta-Finnmárkkus (68,6 proseanta). Mañimus logut leat goitge measta seamma alladat go dat logut mat ovdal leat dieđihuvvon "loaktinfylkkas" Sogn ja Fjordanes (70,5 proseanta), Skogen et al. (2019) mielde.

<sup>14</sup> Objektiivalaš eavttuiguin ii oavvilduvvo objektiivaa dan dáfus ahte lea neutrála dahje árvvuid haga, muhto lea mihtidanvuogi namahus, mainna registrere olgguldas, oinnolaš mearkkaid. Dát lea earalágan go subjektiivalaš mihtidanvuogit (omd. jearaldat oktonasvuodas), maid vuodđun leat olbmo iežas vásáhusat.

<sup>15</sup> Gáldu: Suohkandearvvašvuoda Statistihkkabáŋku, <https://khs.fhi.no/webview/>, lohkon 09.08. 2024

<sup>16</sup> Gáldu: Kilde: Suohkandearvvašvuoda Statistihkkabáŋku, <https://khs.fhi.no/webview/>, lohkon 15.08. 2024

<sup>17</sup> Leat stuora erohusat. Go 22 proseanta Guovdageainnu nuoraid mielas leat buorit fáladagat deaivvadanbáikkiide, de lea dat oassi 46 proseanta riikkas muđui ja Finnmárkkus (2021). Gáldu: Suohkandearvvašvuoda Statistihkkabáŋku, <https://khs.fhi.no/webview/>, lohkon 15.08. 2024

Sápmelaččat Davvi-Norggas leat gaskamearálaččat sullii seamma duhtavaččat eallimiin go muđui álbmot dán guovllus (Torheim et al., 2024).

Ungdata-iskkademiin jerro maddái duhtavašvuhta eallimiin, ja eará beliid birra psyhkalaš dearvašvuodas ja subjektiiivvalaš eallinkvalitehtas. Oassi geat lohke hui duhtavažžan eallimiin 2021, lei sullii seamma Finnmárkkus go muđui riikkas (52 proseanta 49 proseanta ektui<sup>18</sup>). Oassi siskkáldasat Finnmárkkus lei stuorimus Kárášjogas ja Guovdageainnus (59 ja 60 proseanta<sup>19</sup>). Dieđihuvvon psyhkalaš váttisvuodaid dássi Finnmárkku nuoraid gaskkas ii lean earálágan go riikkas gaskamearálaččat lei 2021.<sup>20</sup>

Go jerro baicca eambo konkreetalaš gažaldagaid eallima iešguđetlágan beliid birra, de muhtumin oažžu eará gova.<sup>21</sup> Finnmárkku nuorat leat unnit duhtavaččat báikkálaš birrasiiin gos orrot, go nuorat muđui riikkas. Eanetlohku, 59 proseanta, lea goitge veahá dahje hui duhtavaččat, go buohtastahtá olles riikka 68 proseanttain. Finnmárkku nuorat leat erenoamážit duhtameahttumat kollektiivafálaldagain, erenoamážit Guovdageainnus ja Kárášjogas. Dain suohkaniin ledje dušše 15-20 proseanta geat dainna ledje duhtavaččat, go buohtastahtá 41 proseanttain fylkkas ja 65 proseanttain olles riikkas (2021). Dán oasis Finnmárkkus lea maddái oalle duhtameahttumat skuvllain gos vázzet.<sup>22</sup> Nuoraidskuvlla ohppiin ledje 47 proseanta Guovdageainnus ja 27 proseanta Kárášjogas veaháš dahje hui duhtavaččat iežaset skuvllain 2021, dan ektui go gaskamearálaččat riikkas lei dat lohku 64 proseanta.

## 1.7 Čoahkkáigeassu ja digaštallan

Eallindilálašvuodat ja eallinkvalitehta Finnmárkkus lea arvat buoret dál go dat maid Aase gávnnašii 1982:is. Vaikko vel Finnmárku boahťa ovdán heajubun go eará fylkkat dahket muhtin mávssolaš indikátoriin, de leat dávjá erohusat hui smávvát, ja dat eai leat álo seamma mávssolaččat buori árgabeaivvi dáfus. Oassi loahppaárvoštallamiid erohusain, go buohtastahtá Aase bargguin, sáhtá ahte dál leat buoret dahje earálágan dieđut. Jearahallanguorahallamis ledje oalle unnán oassálastit, ja erenoamážit guovlluid mielde erohusaide lei čadnon stuora eahpesihkarvuhta. Go eat sáhte duođaštít ahte Finnmárku oppalaččat, ja Sis-Finnmárku erenoamážit, spiehkasta positiivvalaččat sosiála oktavuodaid dáfus, de sáhtá dasa sivvan leat juste dat ahte mii leat jearran earálágan gažaldagaid.

<sup>18</sup> Erohus ii leat iskojuvvon statistihkalaš mearkkašahhtivuoda ektui

<sup>19</sup> Erohus riikkagaskameari ektui sáhtá leat soaitáhagas, ii ge leat statistihkalaččat mearkkašahhtit

<sup>20</sup> Gáldu: Suohkandearvašvuoda Statistihkkabáŋku, <https://khs.fhi.no/webview/>, lohkon 15.08. 2024

<sup>21</sup> Logut dán oasis eai leat iskojuvvon statistihkalaš mearkkašahhtivuoda ektui obbalaččat riikan

<sup>22</sup> Gáldu: Suohkandearvašvuoda Statistihkkabáŋku, <https://khs.fhi.no/webview/>, lohkon 15.08. 2024

Gažaldagat maid Aase jearai, ledje oalle objektiiivvalaš gažaldagat oktavuodaid dávjodaga birra, ja mii leat dán artihkkalis ges vuodđudan gažaldagaid eambo subjektiiivvalaš oktonasvuoda vásáhusaide ja man muddui olmmoš vásiha buriid oktavuodaid, nugo man dávjá oažžu sosiála doarjaga. Lagas oktavuoha ii dárbbas mearkkašit ahte oktavuodát álo vásihuvvojit doarjjan ja buorin. Muhto lea dieđusge maddái vejolaš ahte dat bealli lea ollásii rievdan dan rájes go Aase čadahii iežas dutkamuša 1980-logu álggus. Fylkkandearvašvuoda iskkadeamit orrot čájeheame ahte olbmot dovdet eambo oktonasvuoda ja ahte lea unnit sosiála doarjja sápmelaččaid gaskkas go daid gaskkas geat eai leat sápmelaččat, muhto erohusat leat unnit.

Dat ráddjejuvvon buohtastahttimat maid dán artihkkalis leat dahkan guhkes áiggi rievdamiid ektui, čujuhit ahte oassi erohusain, go buohtastahtá Aase guorahallamiin, lea ahte Finnmárku lea vállo surggiin lahknonan riikkagaskameari. Jápmiloguid erohusat leat unnon, seamma leat erohusat barggahusas, bargonávccahisvuodaoajus ja logus, geat ožžot almmolaš doarjagiid birgejupmái. Erenoamážit leat ollu eanet nuorat geat dál čadahit joatkkaskuvlla normerejuvvon áiggis, ja das lea erohus riikkagaskameari ektui njiedjan ollu oanehis áiggis. Finnmárku lea dál daid fylkkaid searvvis gos leat unnimus geafit, mihtiduvvon sin gaskkas geain lea bistevas vuollegis dienas.

Lea váttis dadjat leat go Finnmárkku sápmelaččaid eallindilálašvuodát ovdánan seamma ládje go muđui earáin Finnmárkkus. Diehtovuoddu dan ektui lea hui gárži. Ovddit guorahallamis gávnnavuvui ahte jápmilohku sámi dievdduid gaskkas lei baicca unnit go stuorit, go buohtastahtá eará joavkkuiguin Finnmárkkus. Eallinahki lea buoránan mearkkašahhtit ollu sámi guovddášguovlluin Kárášjogas ja Guovdageainnus, ja lea seamma dásis go Finnmárkkus lea gaskamearálašlohku, earenoamážit dievdduid gaskkas. Dienasgeafivuhta lea veahá njiedjan Guovdageainnus, mii lea nuppe ládje go muđui riikkas ja fylkkas gos dat oassi lea lassánan. Joatkkaskuvlla čadaheapmi lea ollu buoránan sámi guovddáš guovlluin, seamma dásis dahje vel buorebut go eará Finnmárkku suohkaniin. Ovdeš dutkamuš ii almmatge čujut dan ahte sápmelaš duogážiš iešalldes lea stuora mearkkašupmi joatkkaskuvlla heaitáseapmái (Bania et al., 2016).

Subjektiiivvalaš eallinkvalitehta ii leat heajut Davvi-Norggas ja Finnmárkkus go olles riikkas, nu mo Aase gávnnašii. Finnmárkulaččat orrot liikká duhtavaččat iežaset eallimiin go muđui riikkas, eai ge eambo vuorjašuva ja leat šlundasat go earát ge dahket. Nu bođii goit ovdan iskkadeamis, mii čadahuvvui 2019:s, ovdal koronapandemiija. Ungdata-iskkkadeapmi mii čadahuvvui 2021, nanne dán gova.

Fuomášannevra lea ahte dat maid dán artihkkalis leat ovdanbuktán, das leat muhtun ráddjejuvit. Sihke eallindilálašvuodát ja eallinkvalitehta leat viiddis doahpagat main leat máŋga beali ja gáldu diehtovuoddu, maid dán oktavuodas leat sáhtán gokčat dušše muhtun

ráje. Ovdamearkka dihtii eat leat dárkileappot guorahallan veahkaválddálašvuoda ja vealaheami beliid, maid eará statistihkat čujuhit erenoamáš váttisvuohtan olbmuide, geain lea sámi duogáš (Torheim et al., 2024). Eanas Finnmárkku suohkaniin leat mánggaid jagiid dieđihuvvon ollu eambo veahkaválddálašvuoda ja illastemiid dáhpháhusat go muđui riikkas, ja dat dáhpháhuvá ain.<sup>23</sup>

Sáhttit maid čujuhit ahte vaikko Finnmárkku leat ge logut rievdan buori guvlui, de lea guhkkín eret nu ahte váttisvuođat leat jávkan. Leat ain ollu erohusat das man bures Finnmárku lihkestuvvá, muhtumat leat duođalaččabut go earát. Finnmárkku lea ain stuorimus jápminlohku fylkkain. Maŋemus jagiid, 2010-logus, lea ovdáneapmi rievdan heajut guvlui, ja erohusat leat veaháš sturron.<sup>24</sup> Dat go ain eambo olbmot borgguhit ja go fylkkas lea eambo buoiddibut go muđui riikkas, de dat deattuha dearvašvuoda hástalusaid.

Eará hástalus Finnmárkku lea eretfárren. Finnmárku lea dat áidna fylka gos olmmošlohku lea njiedjan logijagi áigodagas. 2023 gal lassánii olmmošlohku, mii lei ukrainalaččaid sisafárrema boadus (Vareide og Vareide, 2024). Oaidnit leaš jus unnit stigmatiserjuvvon "govva", ja eambo positiivalaš govva min davimus fylkka eallineavttuin ja eallinkvalitehtas sáhtta leat mielde unnideame eretfárrema.

<sup>23</sup> Gáldu: Suohkandearvašvuoda Statistihkkabáŋku, <https://khs.fhi.no/webview/>, lohkon 15.08. 2024

<sup>24</sup> Dievdoolbmuid ektui lei erohus vurdojuvvon eallinahká riegádeami rájes 2,1 jagi 2012-2018, go buohtastahtta riikka gaskameriin. Jagiin 2016-2022 lei erohus lassánan 2,3 jahká, geahča <https://norgeshelsa.no/norgeshelsa>, lohkon 15.08. 2024

## 1.8 Rávvet

- Nugo Stuoradiggedieđáhus sámi giela, kultuvrra ja servodateallima birra nanne, de lea máhttu sámi álbmoga eallineavttuid ja dearvašvuoda birra váilevaš (Dearvašvuodadepartemeanta, 2024). Dát guoská vel eanet dasa go mii galgat árvoštallat sámiid eallindilálašvuođaid Finnmárkku fylkkas. Go eai gávdno registtardieđut sámi álbmoga birra, de lea dárbu álbmotiskkademiide, áinnas stuora válljenmuniiguin, vai sáhtta dadjat juoidá geográfalaš variašuvnnaid birra. Ungdata-iskkadeapmi Trøndelágas, Romssas ja Finnmárkku pláne 2024:s váldit mielde gažaldagaid sámi eatnigiela ja identitehta birra; dat sáhtta addit mearkkašahhti ođđa dieđuid. Statistihkalaš guovddášdoaimmahat berre maidái árvoštallat sáhtášii go sullasaš gažaldagaid geavahit muhtun sin jearahallaniskkademiin. Go Finnmárku lea dakkár fylka gos leat dan mađe unnán ássit, de lea vejolaš ahte berre válljet seamma strategijja go Aasa dagai 40 jagi áigi: Válljet Finnmárkui lassi guovlluid iskkadanvuđđui muhtun dakkár stuora guorahallamii, ovdamearkka dihte Eallinkvalitehtaguorahallamii, nu ahte oázžu doarvá olbmuid mielde, vai sáhtta mitalit juoidá fylkka siskkáldas erohusaid birra, sihke geográfalaš guovlluid ja čearddalaš/sosiála joavkkuid gaska. Jus dan nagodivčče dahkat, de livččii miellagiddevaš gearduhit muhtun daid seamma gažaldagaid mat ledje 1980 guorahallamis.
- Okta moaitámuš mii áiggistis čujuhuvvui Aase Finnmárku-guorahallamii, lei ahte dat lei mielde stigmatiseremin fylkka álbmoga. Geográfalaš guovlluid statistihkka sáhtta dagahit nu gohčoduvvon "geográfalaš stigmatiserema" (Sisson, 2021). Okta váttisvuohta lea ahte statistihkka, erenoamážit almmolaš statistihkka, orru leamen neutrála ja objektiivva sturrodagas, maid lea váttis guorahallat kritihkalaččat. Eará hástalus lea ahte dat váttisvuođat maid statistihkka čujuha, álkit ipmirduvvojit heajos iešvuohtan ovttaskas olbmuide geat ássit guovllus. Dat eai biddjojuvvo stuorát kontekstii, mas hástaleaddji bealit guorahallojit viidáseappot. Asbjørn Aase gesii dan ovdan, maŋgil go cuiggodii Finnmárku-guorahallama: «ferte leat várrogas og almmuha eallindilleguorahallamiid main lea stigmatiserjeaddji bealit juogo joavkkuid dahje geográfalaš guovlluid ektui, alma strategijjaid haga, maiguin eiseválddit ja dábálaš olbmot sáhttet ávkkástallat buoridan dihte dili.» (Aase, 2012: 104-105). Dasa lea álki leat ovttaoavilis. Muhto dutkama hohpolaš árgabeaivvis ii leat diehtelas ahte sáhtta geavahit ollu áiggi kritihkalaččat meannudit olggobeale fámuid, ja ságastallat politihkalaš strategijjaid birra. Goitge rávvet ahte juolludusat hearkkes joavkkuid ja guovlluid eallineavttuid kártemii váldet vuhtii ahte stigmatiseren lea duohta várra, ja ahte biddjojuvvo áigi ja resurssat dustet dán vára.

## Referánssat

- Bania, E. V., Lydersen, S., og Kvernmo, S. (2016). Non-completion of upper secondary school among female and male young adults in an Arctic sociocultural context; the NAAHS study. *BMC Public Health*, 16(1), 960. Url: <https://doi.org/10.1186/s12889-016-3644-2>
- Brevik, M. J. (2010). *Finnmarks helsehistorie gjennom 150 år. 5. årsoppgave i medisinstudiet ved Universitetet i Tromsø*. Universitetet i Tromsø. Url: <https://omsorgsforskning.brage.unit.no/omsorgsforskning-xmliui/handle/11250/2444947>
- Dale, B. og Jones, M. (2024). Asbjørn Aase 1932–2024. *Norsk Geografisk Tidsskrift*, 78 (1), 56–59. Url: <https://doi.org/10.1080/00291951.2024.2340474>
- Elstad, J. I. (1982). Helsetilstand og dødelighet i Sogn og Fjordane og Finnmark i sosiologisk perspektiv. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 23, 49–70
- Forsdahl, A. (1978). Living conditions in childhood and subsequent development of risk factors for arteriosclerotic heart disease. The cardiovascular survey in Finnmark 1974–75. *Journal of Epidemiology and Community Health*, 32 (1), 34–37. Url: <https://doi.org/10.1136/jech.32.1.34>
- Helsedepartementet (2024). *Samisk språk, kultur og samfunnsliv. Folkehelse og levekår i den samiske befolkningen*. Meld.St.12 (2023-2024). Oslo. Url: <https://www.regjeringen.no/contentassets/de20a2a9ce434ff4a7cbf632ea759464/no/pdfs/stm202320240012000dddpdfs.pdf>
- Melhus, M. og Broderstad, A.R. (2020): *Folkehelseundersøkelsen i Troms og Finnmark. Tilleggsrapport om samisk og kvensk/norskfinsk befolkning. Rapport til Troms og Finnmark fylkeskommune*. Senter for samisk helseforskning, UiT Norges arktiske universitet. Url: [https://www.ffk.no/\\_f/p1/ib7f8273a-d8ed-45b4-b8f9-4e967ca7b475/rapport\\_troms\\_finnmark\\_sshf\\_redigert\\_april2020.pdf](https://www.ffk.no/_f/p1/ib7f8273a-d8ed-45b4-b8f9-4e967ca7b475/rapport_troms_finnmark_sshf_redigert_april2020.pdf)
- Nes, R. B., Nilsen, T. S., Hauge, L. J., Eilertsen, M., Gustavson, K., Aarø, L. E., og Røysamb, E. (2020). *Fra nord til sør: Livskvalitet i Norge 2019*. Rapport 2020. Folkehelseinstituttet. Url: <https://www.fhi.no/contentassets/21c14cb7d5924b779a0d6e26c4064af4/livskvalitet-i-norge-2019-rapport.pdf>
- Sisson, A. (2021). Denigrating by numbers. Quantification, Statistics and Territorial Stigma. *International Journal of Urban and Regional Research*, 45 (3), 407–422. Url: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/1468-2427.13009>
- Skogen, J. C., Vedaa, Ø., Nilsen, T. S., Nes, R. B., og Aarø, L. E. (2019). *Folkehelseundersøkelsen i Troms og Finnmark: Fremgangsmåte og utvalgte resultater*. Rapport 2019. Folkehelseinstituttet. Url: <https://www.fhi.no/contentassets/362d96533b2e4118b810e21f6dd9631d/folkehelseundersokelsen-i-troms-og-finnmark-2019.pdf>
- Sundt, E. (1975): *Om dødeligheden i Norge*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag. Originalutgave 1855
- Torheim, L. E., Broderstad, A. R., Melhus, M., Nilsen, T. S., T.M, L., Tvedten, H. M., og H.L., G. (2024). Helse og levekår i den samiske befolkningen. I: *Folkehelse rapporten - Helsetilstanden i Norge* [nettdokument]. Url: <https://www.fhi.no/he/folkehelse rapporten/grupper/helse-i-den-samiske-befolkningen/?term=#hovedpunkter>, lest 14.06. 2024
- Tverdal, A. (1997). Cohort study of ethnic group and cardiovascular and total mortality over 15 years. *Journal of Clinical Epidemiology*, 50(6), 719–723. Url: [https://doi.org/https://doi.org/10.1016/S0895-4356\(97\)00021-8](https://doi.org/https://doi.org/10.1016/S0895-4356(97)00021-8)
- Tynes, T., & Haldorsen, T. (2007). Mortality in the Sami population of North Norway, 1970–98. *Scand J Public Health*, 35(3), 306–312. Url: <https://doi.org/10.1080/14034940701226159>
- Vareide, K., og Vareide, D. (2024). *Regional analyse for Finnmark 2021*. Telemarksforskning. url: <https://regionalanalyse.no/rapport/10020/1/1>, lest 14.08. 2024
- Aase, A. (1982). *Levekårene i Finnmark. En sosialstatistisk analyse*.
- Aase, A. (1986). Living Conditions in a Marginal Region: *The Case of Finnmark*. *International Journal of Sociology*, 16(3/4), 221–232. Url: <http://www.jstor.org/stable/20629951>
- Aase, A. (2012). *Et liv med geografi. Instituttshistorie og selvbiografi – et faglig livsløp knyttet til utviklingen av Geografisk institutt i Trondheim*. Trondheim: Tapir Akademisk Forlag.